

Макаров Марк Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук

ПРИЙНЯТТЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ РІШЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

Відповідно до ст. 300 КПК України (в редакції Закону України № 2617-VIII від 22.11.2018 [1]) для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати, зокрема, всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України. Серед слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 20 КПК України, особливе місце займає проведення експертизи, що відповідно до ст. 243 КПК України ініціюється сторонами кримінального провадження, а також слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у сфері проведення експертизи у кримінальному провадженні закріплено в абзаці третьому ч. 1 ст. 243 КПК України. У ньому зазначено, що експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу.

У юридичній літературі відмічалось, що в умовах реформування кримінального процесу на засадах змагальності досить очевидним є те, що в процесі відстоювання власних інтересів сторони обвинувачення і захисту повинні володіти збалансованими можливостями щодо використання експертних знань в процесі доказування [2, с. 253]. Такий механізм сприяє захисту прав та законних інтересів сторони захисту та забезпечує дотримання вимог такої загальної засади, як змагальність, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду доказів [3, с. 32].

Отже, чинне кримінальне процесуальне законодавство забезпечує таку змагальність у частині проведення експертизи під час досудового розслідування як злочинів, так і кримінальних проступків, на відміну від КПК України 1960 р., який не надавав стороні захисту право під час досудового розслідування звертатися до суду з клопотанням про призначення експертизи, якщо слідчий відмовив у його задоволенні.

Відповідно до ч. 1 ст. 244 КПК України сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Таким чином, сторона захисту може звернутись з клопотанням про проведення експертизи не лише у разі відмови дізнавача, слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, а й в інших, визначених ч. 1 ст. 244 КПК України, випадках.

Слід вказати, що у разі прийняття стороною обвинувачення вищевказаного рішення сторона захисту також може оскаржити його до слідчого судді відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України. Однак слід погодитися із думкою М.М. Ольховської, що більш доцільним є подання стороною захисту клопотання про залучення експерта слідчому судді [4, с. 48].

Строк, протягом якого сторона захисту може скористатись цим правом, у ст. 244 КПК України не визначений, а значить воно може бути реалізовано протягом строку досудового розслідування (у кримінальному провадженні про кримінальний проступок – протягом строку дізнання).

Вимоги, яким повинно відповідати клопотання сторони захисту про проведення експертизи, визначає ч. 2 ст. 244 КПК України.

Так, у цьому клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

До клопотання також додаються: копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; копії документів, що підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Зважаючи на те, що відповідно до ч. 5 ст. 244 КПК України під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням

учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання, стороні захисту також доцільно додати до клопотання перелік свідків, яких вона клопоче заслухати під час проведення судового засідання, а також перелік документів, необхідних для розгляду клопотання по суті (якщо сторона захисту не може самостійно їх одержати для подання слідчому судді в обґрунтування клопотання).

Щоб клопотання про залучення експерта було обґрунтованим, сторона захисту має бути добре ознайомленою з можливостями судової експертизи у кримінальному процесі. На цей аспект звертає увагу І.В. Гора, відмічаючи, що знання «сторонами кримінального провадження основ методики й тактики призначення судових експертиз має важливе значення ... для вияву власної ініціативи з призначення експертизи за угодою або заяви клопотання перед слідчим суддею про призначення експертизи» [5, с. 213].

Згідно із ч. 3 ст. 244 КПК України клопотання розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли участь такої особи визнана слідчим суддею обов'язковою.

Водночас, варто зауважити, що положення цієї норми про можливість розгляду слідчим суддею клопотання про проведення експертизи без участі особи, яка його подала, не узгоджується з приписом ч. 6 ст. 244 КПК України, що покладає на цю особу тягар доказування визначених у ній обставин [6, с. 186]. Слід погодитися із висловленою у юридичній літературі пропозицією про виключення з ч. 3 ст. 244 КПК України положення, що «неприбуття особи, яка подала клопотання про залучення експерта, не перешкоджає його розгляду» [7, с. 73].

Якщо у клопотанні вказаний конкретний експерт, якого сторона захисту вважає необхідним залучити для проведення експертизи, слідчий суддя має з'ясувати, чи немає підстав, передбачених ст. 79 КПК України, які виключають його участь у кримінальному провадженні. Якщо буде встановлено, що, наприклад, він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості, слідчий суддя повинен постановити ухвалу про відмову у дорученні проведення експертизи такому експерту.

Як уявляється, слідчий суддя також має дослідити питання про спеціальну компетенцію експерта, якого сторона захисту клопоче залучити для проведення експертизи. Йдеться про обсяг спеціальних знань і навиків, якими він повинен володіти [8, с. 100].

Що стосується доведення обставин, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України, то, стороні захисту перед зверненням з клопотанням до слідчого судді слід залучати спеціаліста для аналізу висновку експерта, наданого стороною обвинувачення. За допомогою спеціаліста сторона захисту виявляє неповноту або недостатню ясність висновку експерта, з'ясовує, чи не вийшов експерт у своєму дослідженні за межі компетенції тощо.

Що стосується доведення обставин, зазначених у п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК України, то уявляється, що слід передбачити одне виключення із правила про доведення стороною захисту того, що вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів. Стосується воно підозрюваного. Йдеться про той випадок, коли факт відсутності у нього коштів вже був раніше встановлений при вирішенні питання про залучення відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 49 КПК України захисника для здійснення захисту за призначенням, він якого підозрюваний потім відмовився.

Законодавець не роз'яснює, що це за інші об'єктивні причини, про які вказано у п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК України, через які сторона захисту не може самостійно залучити експерта. Очевидно, що у цій нормі доцільно навести орієнтовний перелік таких причин.

Слід звернути увагу і на те, що ст. 244 КПК України не визначає, яке рішення має прийняти слідчий суддя, якщо під час розгляду клопотання з'ясується, що поставлені у ньому стороною захисту питання раніше ставив перед експертом дізнавач, слідчий, прокурор і на них отримана відповідь у висновку експерта. Очевидно, що цю статтю доцільно доповнити положенням, що у такому випадку слідчий суддя повинен постановити ухвалу про залишення без розгляду клопотання сторони захисту про проведення експертизи.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

2. Пастернак Ю. Б. Проблеми рівноваження доступу сторін до експертних знань у кримінальному процесі України. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (15 жовт. 2010 р.). Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренко, 2011. С. 251–255.

3. Голікова Т. Д., Тимошок І. М., Косякова О. В. Проблемні питання призначення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (за матеріалами експертної практики). *Судово-експертне забезпечення кримінального процесу*: матеріали міжвідом. наук.-практ. семінару (29 трав. 2014 р.). Київ, 2014. С. 31–34.

4. Ольховська М. М. Оскарження постанови слідчого про відмову в задоволенні клопотання сторони захисту щодо залучення експерта (призначення експертизи) під час досудового розслідування. *Адвокат*. 2014. № 9. С. 45–48.

5. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 209–214.

6. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 340 с.

7. Карпова С. А. Деякі аспекти проведення експертизи у кримінальному процесі. *Кримінальне провадження: новатієї процесуальної теорії та криміналістичної практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 квіт. 2013 р.). Сімферополь: ДІАЙПІ, 2013. С. 72–73.

8. Жеребко О. І. Компетенція експертизи і компетентність експерта, співвідношення понять. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми*: зб. Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. С. 99–101.

Мамка Григорій Миколайович,

народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, доктор юридичних наук

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ В РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Як відомо, матеріальне право взаємопов'язане із процесуальним правом через юридичний процес. При цьому, юридичний процес чітко регламентується за допомогою процесуальних норм і принципів.

За визначенням А.М. Колодія, до принципів юридичного процесу, що визначають у значній мірі його сутність, належать